

Şəhla Rauf qızı ABBASOVA
Gəncə Dövlət Universitetinin dissertantı
E-mail: sehla.abbasova.2018@mail.ru

YÜNGÜL SƏNAYE SEKTORUNUN DAVAMLI İNKİŞAFININ TƏMİN OLUNMASINDA KLASTERLƏRİN ROLU

Xülasə

Müasir dövrdə hər bir dövlətin iqtisadi rəqabət imkanlarını yüksəldən və onun inkişafına təsir edən ən mühüm meyarlardan biri iqtisadi sahələrin daxili və xarici bazarlarda potensial imkanları və yaratdığı əlavə dəyərdən ibarətdir. Hazırda dünyanın bir çox ölkəsində yüngül sənaye sektoru qeyd olunan xüsusiyyətləri özündə ehtiva etdiyi üçün prioritet sahələrdən hesab olunur. Ənənəvi istehsal prosesi ilə yüngül sənaye sektoru əmək tutumlu istehsal strukturuna sahib olmaqla xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün istehsal həcmi, məşğulluq və xarici ticarət gəlirinin yüksəldilməsi baxımından geniş potensiala malikdir. Məhz, bunun üçün bir çox ölkənin sənayeləşmə strategiyasında yüngül sənaye sektoru mühüm yer tutur. Son dövrlər dünyada elm və texnologiyanın inkişafı, qloballaşma prosesinin intensivləşməsi, beynəlxalq ticarətin strukturunda baş verən dəyişikliklər yüngül sənaye sektorunun daha mütəşəkkil təşkilati quruluş çərçivəsində inkişafını şərtləndirmişdir. Hesab edirik ki, respublikamızda həyata keçirilən regionların davamlı inkişafı proqramları çərçivəsində istehsal sahələrinin davamlı rəqabət üstünlüyünü təmin etmək üçün yüngül sənaye sektorunun klasterlər daxilində fəaliyyətinin təmin olunması bu aspektdə əhəmiyyətli ola bilər.

Tədqiqatın məqsədi – Yüngül sənaye müəssisələrinin klasterlər daxilində fəaliyyətini şərtləndirən amillərin tədqiqi.

Tədqiqatın metodikası- Yüngül sənaye müəssisələrinin klasterlər daxilində fəaliyyəti beynəlxalq təcrübədə müşahidə, müqayisə və təhlil metodları əsasında tədqiq olunmuşdur.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - Tədqiqatda şərh olunmuş müddəalardan respublikamızda yüngül sənaye müəssisələrinin klasterlər daxilində fəaliyyətinin formalaşdırılması praktikasında nəzərə alınma bilər.

Tədqiqatın nəticələri – yüngül sənaye sektorunda klasterlərin yaradılması sahəyə innovasiyaların cəlb olunmasına təkan verir və istehsalatda texnoloji yeniliklərin tətbiqinə müsbət təsir göstərir və s.

Tədqiqatın elmi yeniliyi – klasterlər daxilində yüngül sənaye müəssisələrinin cəlb ediciliyini artıran amillər müəyyən edilmiş, respublikada sənaye sektorunda klasterlərin yaradılmasının əsas aspektləri göstərilmişdir;

Açar sözlər: klaster, yüngül sənaye, rəqabət, innovasiya, istehsal, regionlar

JEL: J 21

Giriş:

Son dövrlər dünyada qloballaşma prosesinin sürətlənməsi ilə birlikdə beynəlxalq ticarətə maneələrin azalması, məhsulların, xidmətlərin, kapitalın və əməyin dövriyyəsinin sürətlənməsinə səbəb olmuşdur. Müşahidə olunan bu tendensiyalar nəticəsində “müqayisəli üstünlük” meyarı tədricən öz mövqeyini “davamlı rəqabət üstünlüyü”nə ötürmüşdür. Yaranmış yeni rəqabət mühiti istehsal sahələrində istehsal xərclərinin qənaətinə imkan yaradan innovasiyaların tətbiqinə zəmin yaratmışdır. Qloballaşma prosesi coğrafi məsafənin əhəmiyyətini hər keçən gün

bir qədər azaltsa da, istehsal sahələrinin rəqabət potensialını yüksəldəcək daha təkmil bir təşkilati quruluşun formalaşdırılmasını zərurətə çevirmişdir. XX əsrin əvvəllərindən etibarən dünya iqtisadiyyatında müşahidə olunan iqtisadi inkişaf tendensiyalarının əsas ünsürlərini təhlil edərkən məlum olur ki, bu cür nailiyyətlərin əsas meyarı innovasiyalar və onların tətbiqini dəstəkləyən biznes mühitidir. Bu aspektdə milli innovasiyalar mərkəzinin funksionallığının artırılması, xarici bazarlarda rəqabət apara biləcək iqtisadi fəaliyyətin inkişafına yardım

göstərilməsi təxirəsalınmaz siyasi vəzifədir. İnnovasiyaların dəstəklənməsi iqtisadi subyektlərin rəqabətqabiliyyətini artırmaqla lokal və beynəlxalq bazarlara çıxış imkanlarını da sürətləndirə bilər. Bu baxımdan son illər respublikamızda istehsal sahələrində innovasiyaların tətbiqini təşviq edəcək zəruru addımların atılmasını təqdirə layiq hesab etmək olar.

Mövzunun aktuallığı:

Klasterləşmə konseptual bir tərəfdən diqqəti çox cəlb edən, digər tərəfdən isə struktur və tətbiq imkanları baxımından hər zaman geniş müzakirələrin predmetinə çevrilmiş bir mövzudur.

Müasir klasterləri formalaşdıran əsas anlayışlar ilk dəfə 1920-ci illərdə Alfred Marşall tərəfindən nəşr olunan sənaye zonaları əsərində gündəmə gəlmişdir. Onun yenidən aktuallaşması isə 1970-ci illərin neft böhranlarından sonra şimal-şərqi İtaliyada yaradılan sənaye zonalarında çevik ixtisaslaşma və yeni rəqabət uğuru əldə olunması ilə baş verdi. Lakin Maykl Porterin 1990-cı ildə nəşr olunan əsəri müasir klasterlər haqqında daha dolğun yanaşmanın təməlinin qoyulmasında əsaslı rol oynamışdır. Bununla belə, klasterlərin fəaliyyəti ilə bağlı birləşdirici nəzəri konsensusun olduğunu söyləmək çətin olsa da onun "Coğrafi yaxınlıq" və "əlaqə sahələri" anlayışlarının istehsal sahələrində istifadəsinə təkan verdiyini söyləmək olar.

Hal-hazırda müasir qlobal iqtisadi proseslərdə rəqabət üstünlüyü əldə etməyin üsulu kimi bir qisim xüsusi faktorlar əhəmiyyət daşıyırlar. Bunlar biznes subyektinin yerləşdiyi məkanın limana yaxın olmasını, yaxud insan resursunun rəqiblərinə nisbətə daha münasib qiymətlə çalışdırılması kimi nümunələr, xərcləri azaltmaqla rəqabət üstünlüyünü şərtləndirən başlıca amillər hesab olunurlar. Bu qəbildən olan üstünlüyü kortəbii haldan sistemli formaya transformasiya etmək üçün isə müəyyən inzibati tənzimləmələrə ehtiyac duyulur. Rəqabət anlayışına təsir edən biznes klasterləri təkmil metodoloji yanaşma kimi məhz bu zərurəti qarşılamaq məqsədi güdür.

Klasterlər - eyni və yaxud oxşar sahələrdə fəaliyyət göstərən, bir-biri ilə əlaqəli və ya tamamlayıcı fəaliyyət sektorlarının vahid coğrafi ərazidə yerləşməsi ilə meydana gələn, zəruri infrastruktur, texnologiya, işçi qüvvəsi və eyni

bazarı paylaşaraq qarşılıqlı ticarət münasibətlərinin formalaşdırılması, kommunikasiya imkanlarına malik olan biznes subyektlərindən ibarət sistemlərdir.

ABŞ-da mühüm sahələr üzrə çoxsaylı biznes klasterləri mövcuddur. Bunların sırasından ən məşhuru [Kaliforniya](#) ştatında yerləşən, [Apple](#), [Facebook](#), [Google](#), [Netflix](#), [Tesla](#), [Twitter](#), [Yahoo](#), [eBay](#), Cisco və [Oracle](#) kimi dünyaca tanınmış nəhəng şirkətlərə ev sahibliyi edən [Silikon Vadisi](#) rəqəmsal klasteridir. Əsasən müdafiə sənayesi üzrə tədqiqatlar üçün nəzərdə tutulmuş, sonradan [Stanford Universitetinin](#) təşəbbüsü ilə mülki tədqiqatlara da açılmışdır.

Həmçinin Türkiyə Respublikası universitetlərinin nəzdində texnoparklar, həmçinin sənaye məhəllələri ilə yanaşı müxtəlif biznes klasterləri yaratmışdır. Həcm etibarilə bunlardan ən böyüyü və ən yenisi "Bilişim Vadisi" adı ilə formalaşmışdır. Türkiyə nümunəsini fərqləndirən cəhət isə biznes inkubatoru adlanan mexanizmin proseslərə inteqrasiya edilməsi ilə uğuru davamlılaşdırmağa hesablanmış addımlar atmasıdır[5].

Klasterlər istehsal subyektləri arasında həm iqtisadi rəqabət, həm də əməkdaşlığın eyni zamanda həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Klaster daxilində oxşar sahədə fəaliyyət göstərən biznes subyektləri həm bir-biri ilə rəqabət aparır, həm də eyni təşkilati strukturda hərəkət edirlər [4,səh 41]. Bu sistemin əhəmiyyəti yüngül sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən istehsal subyektlərinin rəqabət üstünlüyü üçün yaratdığı imkanlarla xarakterizə olunur. Digər bir tərəfdən isə klasterlər daxilində fəaliyyət göstərən müəssisələrin istehsal xərcləri azalır, marketinq imkanları genişlənir, məhsuldarlıq və rəqabətə davamlı istehsalın intensivləşməsi ilə beynəlxalq bazarlara çıxış imkanı yüksəlmiş olur. Klasterlər iqtisadi artıma müəyyən töhfə verməklə yanaşı, həm də sosial problemlərin həllində mühüm rol oynayır. Qloballaşma prosesinin dərinləşməsi ilə klaster konsepsiyası, sənaye sahələri başda olmaqla bir çox sahədə tətbiqini şərtləndirir. Hesab edirik ki, qeyd olunanlarla yanaşı klasterlərin aktuallığını aşağıdakı xüsusiyyətlərlə əlaqələndirmək olar:

- sənaye sahəsində klasterlərin formalaşdırılması innovasiyaların tətbiq imkanlarını genişləndirir;

- daxili ixtisaslaşdırma və standartlaşdırmanı şərtləndirir ;
- klasterin tərkibində innovasiya əsasında biznes subyektlərinin inkişafına şərait yaranır;
- innovasiyaların tətbiqi məsrəflərinin minimumlaşdırılması ilə beynəlxalq texnoloji əməkdaşlıq çərçivəsində yeniliklərin əldə edilməsinə zəmin yaranır;
- birgə marketinq proqramları, həmçinin regionun ixracatçılarının təşkilati dəstəyi hesabına subyektlərin ixracatını genişləndirir;
- klasterin müsbət nüfuzu (brend) onun iş-tirakçılarna şamil edilir və s.

Mövcud vəziyyət:

Dünya təcrübəsi göstərir ki, klasterlərin inkişafı əsasən sənaye sektorunda daha uğurlu olur və bu təşkilati struktur daxilində xüsusilə yüngül sənaye müəssisələrinin inkişafı üçün geniş imkanlar yaranır [3, səh 45].

Yüngül sənaye sektorunda klasterlərin təşkili müəyyən edilmiş ərazidə istehsal, elm, tədris, təchizat və xidmət fəaliyyətinin üzvi vəhdətini nəzərdə tutur. Dünya təcrübəsini araşdırarkən məlum olur ki, rəqabətin və sənaye fəaliyyət inteqrasiyasının müqayisəli üstünlükləri klasterial inkişaf sayəsində reallaşa bilər.

Hazırda dünya üçün ən aktual problemlərdən olan demoqrafik strukturda baş verən dəyişikliklər konkret olaraq əhalinin sürətlə artması və buna müvafiq təbii resurslar hesabına istehsal imkanlarının məhdudlaşması bütün sahələrdə innovasiya yönümlü fəaliyyətin təşviq edilməsini şərtləndirir. Bu baxımdan yüngül sənaye sektorunda intensiv inkişaf imkanlarını genişləndirən klasterial yanaşmaya xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Araşdırmalar göstərir ki, sənaye sektorunda sahələrarası və ərazidaxili birgə fəaliyyət imkanlarının reallaşdırılmasının perspektivli istiqamətlərindən biri kimi klaster təşəbbüslərinin dəstəklənməsi əhalinin yüngül sənaye məhsullarına olan tələbatın qarşılınmasında da mühüm rol oynayır. Bundan başqa yüngül sənaye müəssisələrinin klasterlər daxilində fəaliyyətinin təşkil olunması bir sıra məsələlərin həllində də öz müsbət töhfəsini verir:

- sənaye sektorunda klasterlər biznes mühitinin formalaşdırılması və dəstəklənməsində xüsusi rol oynayır;

- sənaye sektorunda klasterial inkişaf təsərrüfat subyektlərinin innovativ inkişaf strategiyasının formalaşdırılması ilə kompleks elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrinə uyğunlaşdırılır.

Elmi-texnoloji yeniliklərin istehsal sahələrində tətbiqinin pik həddə çatdığı müasir dövrdə klasterləri modern iqtisadi inkişafın daha dərin aspekti hesab edirlər [4 səh 97.]. Klasterial inkişaf dövlət, özəl sektor, elmi-tədqiqat və təhsil mərkəzləri, beynəlxalq donorların qarşılıqlı fəaliyyəti mühitində mümkündür. Respublikamızda sənaye klasterlərinin inkişafı üçün qabaqcıl dünya təcrübəsi hərtərəfli öyrənilməli və ən optimal variantlar seçilərək tətbiq edilməlidir. Sənaye sektorunda klasterial inkişaf innovativ iqtisadi və idarəetmə texnologiyalarının mümkün nailiyyətləri ilə regional tarazlığa və iqtisadi diversifikasiyanın reallaşdırılmasına xidmət etməlidir və bunun üçün bəzi məsələlərin həllinə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

- sənaye sektorunda klasterlər rəqabət potensialı yüksəldilməsinə təkan verməlidir;
- klasterial inkişaf üçün prioritet sahələr müəyyən edilmişdir;
- klasterin fəaliyyətinin kadr təminatının konseptual əsasları yaradılmalıdır;
- innovativ və tətbiqə yararlı elmi araşdırmaları stimullaşdıran təşviq mexanizmi formalaşdırılmalıdır;
- klasterlər daxilində fəaliyyət göstərən sənaye sektorunda klasteri məhsulunun bazarlara çıxışı üzrə marketinq strategiyası hazırlanmalıdır;
- klasterial inkişafın normativ-hüquqi bazası formalaşdırılmalıdır;
- klasterial inkişafın investisiya siyasətinin əsasları formalaşdırılmalıdır və s.

Sənaye sektorunda klasterlərin formalaşdırılmasında qarşıya qoyulan məqsədlər konkret ölkənin potensialı və inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq dəyişir. Belə ki, qabaqcıl dünya ölkələrində klasterlərin yaradılması əsasən elmi texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin istehsal sahələrində tətbiqi ilə innovasiya yönümlü istehsalı genişləndirmək məqsədini güdürsə, nisbətən inkişaf səviyyəsi aşağı olan ölkələrdə isə klasterlər regionlararası qeyri-bərabər inkişafı aradan qaldırmaq, biznes mühitini təkmilləşdirmək, rəqabətqabiliyyətli istehsalın təşviqinə xidmət edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əksər

ölkələrdə dövlət və biznes dairələrinin təşəbbüsü ilə yaradılan klasterlərin məqsədləri bir qədər fərqlidir.

Tədqiqatlar göstərir ki, sənaye sahəsində klasterlərin yaradılması istiqamətində əsas çətinliklərdən biri də maliyyə təminatı ilə bağlı məsələlərdir. Bu aspektdə inkişaf etmiş ölkələrdə dövlət yüksək iqtisadi artım imkanlarını nəzərə alaraq klasterlərin formalaşdırılmasında bütün maliyyə xərclərini öz üzərinə götürür. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə klasterlərin yaradılmasında tələb olunan maliyyə vəsaiti əsasən beynəlxalq təşkilatların donorluğu və özəl sektorun təşəbbüsü ilə reallaşdırılır [2,səh.88].

Azərbaycanda yüngül-sənaye klasterlərinin formalaşdırılması istehsal, infrastruktur və elmi təminatın investisiyalaşmasını tələb edir. Müvafiq layihələrdə investisiyaların maliyyələşdirilməsi, artıq qeyd olunduğu kimi dövlət, biznes qurumları və xarici investorlar, sonrakı mərhələlərdə isə klasterlərin özü tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bu zaman dövlət büdcəsindən mühüm infrastruktur və elmi-tədqiqat işlərinə, biznes dairələri tərəfindən yerli əhəmiyyətli infrastruktur layihələrinə və istehsalın təşkilinə, həmçinin klaster məhsulunun ixracına investisiyaların maliyyələşdirilməsi motivasiyadır. Belə ki, müvafiq yanaşma klaster iştirakçılarının maraqlarına daha uyğundur.

Sənaye sektorunda klasterlərin formalaşdırılması yüngül sənaye sahəsində institusional və struktur islahatlarının yeni meyarlar əsasında davam etdirilməsini tələb edir. Məsələ ondadır ki, klasterial inkişaf şəraitində:

- potensial daxili və xarici investorlar yüngül sənaye müəssisələri ilə yeni əməkdaşlıq formaları axtarmağa başlayacaq;
- yüngül sənaye məhsulları ilə müxtəlif formalı təsərrüfat qurumları perspektivli əməkdaşlığa can atacaqlar;
- fəal dövlət himayəsi mühitində elmi-praktik təkliflərə olan ehtiyac elmi-tədqiqat mərkəzləri ilə yaxın əlaqələri stimullaşdıracaq;
- müştərək sahibkarlıq imkanlarını genişləndirəcək və s. [2 səh.18].

Respublikamızda yüngül-sənaye sahəsində klasterial fəaliyyəti formalaşdırmaq və inkişaf

etdirmək dəyər zəncirinin mərhələlərini - dövriyyə və əsas vəsaitlərlə təchizat, istehsalat, loqistika, çatdırılma və satışı üzrə hər bir iştirakçının yerinə yetirəcəyi funksiyaların dolğun təsvir olunmasını şərtləndirir.

Nəticə:

Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına aktiv inteqrasiya olunduğu müasir şəraitdə rəqabətqabiliyyətli istehsalı təşviq edəcək mexanizmlər və təşkilati strukturların formalaşdırılması dövlətin iqtisadi siyasətinin prioritetini təşkil edir. Bu aspektdə cəmiyyət üçün əsas tələbat məhsullarının istehsalını təmin edən iqtisadi sahələr xüsusi olaraq qiymətləndirilməlidir. Biznes mühitinin dəstəklənməsi ixracyönümlü istehsal potensialına malik sənaye sahələrinin modern infrastrukturla təmin olunması bu aspektdə strateji hədəflərdən hesab olunmalıdır. Hesab edirik ki, respublikamızda yüngül sənaye müəssisələrinin iqtisadi artımın əsas amilinə çevrilməsi üçün dünya təcrübəsində istifadə olunan müasir klasterlərin yaradılması qeyri-neft istehsalının beynəlxalq bazarlarda rəqabət gücünü artırmaqla yanaşı sosial-iqtisadi məsələlərin həllində də mühüm töhfələr verə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. Bakı şəhəri, 2016, 111 s.
2. Cəfərov N.Ə. Bazar münasibətləri şəraitində sənaye istehsalının inkişafının stimullaşdırılması məsələləri. Bakı, Azərneşr, 2010, 196 s.
2. Hüseynova A.D. İnnovasiya sahibkarlığının inkişafı//Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin inkişaf yolu// Bakı, 2015, 132-139 s.
3. Michael E. Porter. On competition. Boston, Harvard Business School press, 2005, 610 s
4. Vəli Məmmədov. Qloballaşma prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asiya// Qloballaşma dövründə dünya iqtisadi böhranı və yeni rəqabət şəraitində Azərbaycan müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyi// Bakı, 2010, 99-100 s.
5. https://az.wikipedia.org/wiki/Biznes_klasteri

Шахла Рауф кызы АББАСОВА
Гянджинский Государственный Университет
E-mail: sehla.abbasova.2018@mail.ru

РОЛЬ КЛАСТЕРОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Резюме

В современное время одним из важнейших критериев, повышающих экономическую конкурентоспособность каждого государства и влияющих на его развитие, являются потенциальные возможности и добавленная стоимость, создаваемая отраслями экономики на внутреннем и внешнем рынках. В настоящее время во многих странах мира сектор легкой промышленности считается одним из приоритетных направлений. Потому что он содержит упомянутые функции. Сектор легкой промышленности с его традиционным производственным процессом и трудоемкой структурой производства имеет большой потенциал с точки зрения увеличения объема производства, занятости и доходов от внешней торговли, особенно для развивающихся стран. Именно по этой причине отрасль легкой промышленности занимает важное место в стратегии индустриализации многих стран. В последнее время развитие науки и техники в мире, усиление процесса глобализации, изменения в структуре международной торговли обусловили развитие отрасли легкой промышленности в рамках более организованной организационной структуры. Полагаем, что для обеспечения устойчивого конкурентного преимущества производственных площадей в рамках программ устойчивого развития регионов, реализуемых в нашей республике, может быть важным обеспечение деятельности отрасли легкой промышленности в рамках кластеров в данном аспекте.

Ключевые слова: кластер, легкая промышленность, конкуренция, инновации, производство, регионы.

Shahla Rauf gizi ABBASOVA
Ganja State University
E-mail: sehla.abbasova.2018@mail.ru

THE ROLE OF CLUSTERS IN ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE LIGHT INDUSTRY SECTOR

Summary

In modern times, one of the most important criteria that increases the economic competitiveness of each state and affects its development is the potential opportunities and added value created by economic sectors in domestic and foreign markets. Currently, in many countries of the world, the light industry sector is considered one of the priority areas. Because it contains the mentioned features. The light industry sector with its traditional production process and labor-intensive production structure has wide potential in terms of increasing production volume, employment and foreign trade income, especially for developing countries. It is for this reason that the light industry sector occupies an important place in the industrialization strategy of many countries. In recent times, the development of science and technology in the world, the intensification of the globalization process, the changes in the structure of international trade have determined the development of the light industry sector within the framework of a more organized organizational structure. We believe that in order to ensure the sustainable competitive advantage of production areas within the framework of the sustainable development programs of the regions implemented in our republic, it may be important to ensure the activity of the light industry sector within clusters in this aspect.

Keywords: cluster, light industry, competition, innovation, production, regions.